

MOLNÁR ANTAL

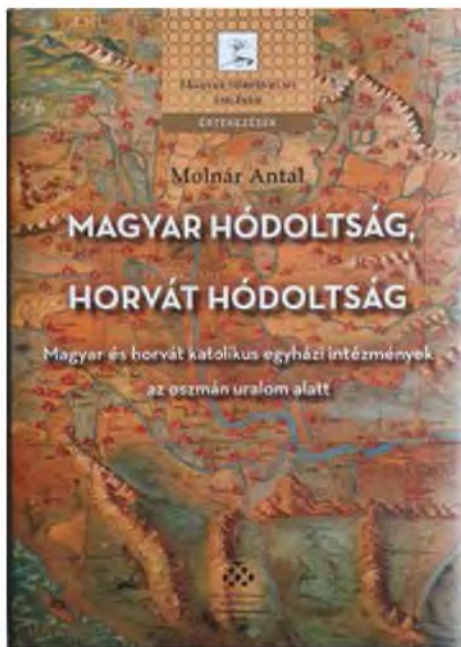
MAGYAR HÓDOLTSÁG, HORVÁT HÓDOLTSÁG. MAGYAR ÉS HORVÁT KATOLIKUS EGYHÁZI INTÉZMÉNYEK AZ OSZMÁN URALOM ALATT.

Budapest, BTK TTI, 2019 (Monumenta Hungariae historica, Dissertationes

– Magyar történelmi emlékek, Értekezések), 509 old.

„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj...”, ismerjük mindannyian a költő igazságát, amely, mint a legtöbb jó költő legtöbb igazsága, általános érvényű. A „történelmi távolság” sokszor félreértett dolog, és mint minden *locus communis* alkalmat ad annak, aki alkalommal akar élni, hogy a saját, éppen aktuális érdekét kiszolgáló magyarázatot adjon történelmi jelenségekre. Azért kezdem talán talányosnak, bár lehet, körülményesnek tűnően mondandómat Molnár Antal legutóbbi könyvéről, mert ez a könyv egy vitáirát. Vitáirát és egy védőbeszéd. Olyan, amilyen védőbeszédet ügyvéd nem tud mondani, mint-hogy az ügyvéd olyan, mint akivel Molnár vitatkozik, valakinek az érdekében nem mond igazat. Igaznak beállítva persze, sőt, az is elképzelhető, hogy maga az ügyvéd által védett személy igaznak tudja a maga szempontjai szerint azt, amit állít (az ügyvédnek meg csak a tiszteletdíj a fontos). Molnár Antal védőbeszéde olyan, amely úgy védi meg a mégvédetteket, hogy azt így ők maguk sem tudták volna megenni. És Molnár-ügyvéd még pénzt sem kap ezért. Reméljük művének *aere perennius* jellege vigasztalja és maga nagyon büszke, hogy egy Salamon Ferencz–Szakály Ferenc–Molnár Antal historiográfia fejezet immár megkerülhetetlen a magyar történetírás történetében.

De kezdhetjük mondandónkat azzal is, hogy távolról (repülőről) az látja igazán a területet, aki gyalog, vagy más földi módon alaposan bejárta, és már csak az hiányzik, hogy messzebről is szemügyre vegye. Mert messzebről is látszanak összefüggések. A történettudományi iskolák elméleti megállapításai, és azok alkalmazása egy-egy földrajzi területre, egy-egy társadalomra a vizsgálódásnak olyan fontos szempontjait vehetik fel, amelyek a „belülről nézőben” fel sem merülnek. Markus Koller víziója (*Eine Gesellschaft im Wandel*, Stuttgart, 2010) klasszikusan olyan, amely egy divat-megközelítési módot (*Raumforschung*) alkalmaz, megspékelve a 2010 körül már „menő” „a magyarok nacionalisták, nem is akarnak mások lenni, adjunk nekik” szemlélettel. (A *Raumforschung* apostolai igazából azt az „euro-régió” kialakítási módot akarják történelmileg igazolni, amelynek eredménye az, hogy Luxemburg más régióhoz tartozik, mint Trier, amelytől történetileg egyébként elválaszthatatlan. Más példa lehet a szlovákiai régió-kialakítások, no meg Románia szándéka ugyanebben a kérdésben, amelynek alapján Kovászna megye két, a Kárpátokon túli megyével alkotna egy „Raumot”. Molnár Antal

nem aktualizál a könyvében, utóbbi mondat a recensens fegyelmetlen gondolatmenetének a terméke.) Ugyan az ismertett könyv szerzője nem foglal állást abban a kérdésben, hogy miért éppen 2010-ben írta meg Koller a könyvét, de magam nem szeretném szó nélkül hagyni azt a jelenséget, amely az osztrák és német történetírásban határozottan jelen van, ami – remélem – részben büntudatból fakad. Több történész fejtegeti már, hogy a török elleni hadviselés igazi terhét a Birodalom viselte – a bécsi idegenvezetők ezt szajkózzák naponta: az osztrák művészettörténet „megkésettisége” köszönhető annak, hogy az anyagi erőt a török elleni küzdelem kötötte le – és a török megszállás nem is volt olyan borzasztó, mint ahogyan azt a magyar történetírás beállítja. Sőt, olyan előadás is elhangzott már (*Schlaininger Gespräche*), hogy a török hódoltság egy jogállam volt ahhoz a káoszhoz képest, amelyben a magyarok éltek addig, igazából tehát tanulhattunk tőlük. (Zárójelben ismét aktualizálnék: ha Európa így folytatja, százötven év nem kell, hogy olyan lakott legyen, mint ahogy a török „együttélés” utáni hódoltsági területek.)

Az eddigiekből kiderülhetett, hogy Molnár könyvének elképzelhető egy nagyon aktuálpolitikai olvasata is. De a jó történész a pártpolitikai acsarkodásokat a jogász papírokkal bíró „politikuskokra” hagyja. „Más néven, rólad szól a mese”. Aki érti, érti. Aki nem érti, annak magyarázza el, aki erre indíttatást érez. A könyv bevezetését és összegzését együtt elolvastva a könyv lényegi mondandója megismerhető. Aki csak okulni akar a könyvből, elég, ha ennyit olvas el. Aki tanulni is akar, történelmet, annak a könyv érdemi részét is meg kell ismernie.

Az első dolog, amit tanulhatunk az a szerző szemlélete. A köteten végig kísérhető az az egyszerű tény, hogy minden történelmi esemény nézőpont kérdése. Nem úgy, ahogy a vulgár-historical-memory elméleti iskola pionírjai gondolják, vagyis a történelem az lenne, ahogy éppen emlékezünk rá, és nyilván az egyetemes emberi szabadság jegyében mindenki úgy emlékezik, ahogy akar. Ezzel szemben Molnár megismerte a török, a horvát, a szerb, a bosnyák, a labanc stb. történészek szempontjait, és még néhány történetfilozófiai iskola megközelítési módját is. Ebben a koordinátarendszerben egy saját, következetesen megtartott szempontrendben írta meg könyvét, értékelte a korabeli dokumentumokat. Ez utóbbi nagyon fontos: hosszú időt szánt a források feltárására, és nem válogatott azokból. A vonatkozó megismerhető források teljességét tartja szem előtt, amikor értékeli. Vitapartnere, Koller, csak válogat a források közül, és a szakirodalomból is csak az érdeklí, amelyet joggal bírálhat a választott elméleti iskola ítélő-rendszere szerint.

Molnár Antal nem egyháztörténész ebben a könyvében. Nem csak egyháztörténész. Ugyanakkor szemléletének másik sarokköve az, hogy nem pusztán a köztörténet, a politika- vagy gazdaságtörténet szempontjait ismeri és tartja szem előtt, hanem kifejezetten belülről tudja látni a katolikus egyház történetét. És nem csak azért, mert az 1990 utáni magyarországi történeti kutatásokban – érthető módon – az egyháztörténet visszanyerte helyét. Jó „elbiskolával” rendelkezett már akkor, amikor a szegedi Keszérű-iskolával kapcsolatba került. Tudományos fokozatszerzése is irodalom-, és kultúratudományi. A hódoltsági katolikus missziók története Szegeden már az 1980-as évek elejétől látókörbe került, részben folytatva az Adattár sorozat „kézirát-mentő hagyományát”, már akkor tervezték Galla Ferenc pálos missziós okmánytárának a sorozatba illesztését. A jezsuita missziók anyagát Keszérű Bálint Lukács Lászlóval közösen tervezte kiadni – ennyit azokról a „történészekről”, akik „tisztá vizet öntetnek a pohárba”, hiszen az átkos kommunista rendszer mindent eltitkolt –, és ehhez az egyetemi műhelyhez csatlakozott Sávai János is, a katolikus kutatók sorából, aki a Sacra Congregazione de Propaganda Fide

Levéltárának missziós anyagát kezdte kutatni, feldolgozni. Benda Kálmán, Tóth István György, és persze Szakály Ferenc mellett tehát ez a közösség támogatta a kezdő kutatót, Molnár Antal munkáját. Mostani akadémiai doktori értekezését utóbbi munkájának kiegészítéséül, illetve az ő, Salamon Ferencz őstézisei mentén kidolgozott kondominium elméletét igazolandó írta meg.

Ő azonban hamar túlnötte támogatóit. Önállóan, kellő erudícióval, imponáló, és sokféle nyelvismeretével többféle szakirodalmat, majd többnyelvű levéltári forrásanyagot tudott látókörébe vonni. Különösen fontos és értékes, egyedi, a szláv nyelvek ismerete a latinok mellett. Ennek köszönhetően kortársai előtt kilépett a nemzetközi historiográfiai porondra, tekintélyt szerzett magának, és kapcsolatokat épített. A továbbiakban már ezekre a kapcsolatokra építve jutott új, a kutatás szempontjából fontos lehetőségekhez. Olyan levéltári anyagokat is láthatott, amelyeket „utcáról jöve” nem valószínű, hogy kutathatott volna.

A török hódoltság története olyan, hogy nagyon nehéz középiskolai NAT szintre egyszerűsíteni. Sajnos, meg kell terhelni a nebulót, és persze tanárait, no és a történész kutatókat is azzal, hogy sokféle hódoltság volt a középkori Magyar Királyság egykori részein, és még sokkal többféle az Oszmán Birodalom más határain. Ez utóbbiakról is képet kapunk Molnár könyvéből. A mostani könyv csak a katolikus intézményi rendszer hódoltsági működésével foglalkozik, de számot ad arról is, hogy más keresztény (keleti és protestáns) egyházak is részt vettek a területen élők lelki gondozásában, egyben tartásának a nemzeti megmaradás szempontjából nagyon fontos munkájában.

A kondominium nem egyszerűen a kettős adóztatási rendszer, amelyet átkos teherként mutatott be an én generációmhoz tartozók történelem tankönyve. Kettős, esetenként többes adóztatás volt (van, és lesz is) mindenfajta kondominium rendszer nélkül is. Az alapvető az intézményes működés megmaradása, fenntartása akkor is, ha éppen elenyésző a beszédhető adó mennyisége. A jelenlét, és az emberek számára a tudat, hogy valahova tartoznak, figyelnek rájuk.

A könyv címe alapvetően két különböző katolikus egyházi intézményi rendszerre utal. Magyarra és horvatra. Molnár Antal a könyv alapjául szolgáló MTA doktori értekezésének vitájában beszélt a „középkori Magyar Királyság kulturális, azaz nemzeti kohéziója”-ról. Könyvének bevezetőjében – számomra szimpatikusan és meggyőzően – elmondja, miért használja a horvátországi, szlavóniai falvak horvát elnevezését (és nem a középkori, vagy éppen Kiegyezés után adott magyart (utóbbi kifejezetten anakronizmus lenne)). A Magyar Királyság és a Horvát Királyság viszonyáról sommásan, felületesen pusztán a *regnum associatum* jelleget szoktuk emlegetni, és csak az utóbbi időben beszélünk arról, hogy a horvát, vagy a magyar közösség nemzeti identitás keresésének folyamata nem a XVIII. század végén, vagy a XIX. század elején kezdődött. A kérdés az, hogy Molnár Antal értekezése eredményeként kimondott alapvető másság a két katolikus egyház hódoltsági történetében vajon csak a XXI. században – amikor ez a különbözőség kereken kimondatott – lesz majd szempont a nemzeté válás öntudati alapjainak jellemzésében, vagy a korban, a XVII. század második felében is már megfogalmazódott? Ahogyan például Pavao Ritter Vitezović (1652–1713) sok olyan szempontot felvet vitáiban, amelyek a horvátokat, történetük folyamatát elkülönítik a magyarokétól. Ahogy a Zágrábi Püspökség egyre inkább egy „horvát nemzeti egyház” jelleget épített, az a hódoltsági egyházi intézményi jelenlét szempontjából nem kiindulópont, hanem eredmény. Molnár Antal a könyvben részletesen leírja miben volt más, mint a magyar egyházmegegyék (amelyek egymástól is különböző módon tudtak dolgozni). A horvátok tehát nem

a magyaroktól különbözni akarás miatt szervezték ügyeket másként, de ahogy másként cselekedtek, az hozzájárult a későbbi horvát nemzeti öntudat körüli vitákhoz is.

Ha tetszik, és ez is egy tromf a labanc történetírással szemben, a török hódoltság nem egyszerűen kiürítette a megszállt területet, lerombolta fizikailag is az országot, hanem jelentősen járult hozzá ahhoz, hogy az a bizonyos „kulturális és nemzeti kohézió” ne erősödhesen, hanem inkább szétszakadjon.

Monok István

SZŐKE BÉLA MIKLÓS

A KAROLING-KOR PANNÓNIABAN

(Mosaburg-Zalavár, 1. kötet. Szerk. Ritoók Ágnes és Szőke Béla Miklós)

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet – Magyar Nemzeti Múzeum – Martin Opitz Kiadó, Budapest 2019. 535 lap.

Az album méretű, díszes kiállítású, gazdagon illusztrált könyv Szerző 2013-ban megvédett nagydoktori értekezésének szerkesztett és nyomtatott változata (vö: <http://real-d.mtak.hu/541/>). A magyar honfoglalást megelőző átmeneti, a késő-avar kort követő nyugat-dunántúli keleti frank hódítás és Salzburg (Aquileja és Passau) központú misszió idáig legjobb összefoglalása, amely Szerző saját régészeti kutatásain és a vonatkozó irodalom alapos ismeretén nyugszik. Új alapokra helyezi a korszak vizsgálatát, amikor megadja a Mosaburg-Zalavár székhely épületegyüttese kialakításának és köztörténetének periodizációját és Boba Imre kutatásai nyomán – bár nem fogadja el a Nagymorva Birodalom Boba-féle déli lokalizációját – az újonnan fölfedezett és ünnepelt 907. évi ún. pozsonyi csata helyének Mosaburgot javasolja.

A könyv ismertetése a magyar egyháztörténet szempontjából is releváns, mert a honfoglalást közvetlenül megelőző korszak keresztény missziójának vizsgálata elvezet több olyan kérdés fölvetéséhez és hipotézis-szerű megválaszolásához, mint a Szent István-i keresztény fordulat gyors európai recepciója. Szokatlan ugyanis hazai berkekben az első ezredforduló történéseinek olyan vizsgálata, amely figyelembe veszi azt a körülményt, hogy a nagyhatalmi konstelláció két évszázaddal korábban már hasonló kényszerpályát jelölt ki térségünknek és ritka az a történész, aki a Mosaburgban – most már Szerző régészeti munkásságának köszönhetően bizonyíthatóan – működő szláv apostolok, Szent Konstantin/Cirill és Metód, Pannónia érseke történetének tanulságait is felkínálja a magyar kereszténység feltételrendszere kialakulásának vizsgálatába. Ezért Szerző több megállapítása eligazító erejű a magyar keresztény államiság létrejöttének megértésében, különös tekintettel a szomszédos népek történetfelfogására, amelyre korábbi történészeink kevésbé voltak tekintettel. Más szavakkal: ha a magyar honfoglalás előtti időszak történéseiben világosa(bba)n látunk, akkor az megkönnyíti a dialógust a szomszéd, nevezetesen a szláv népekkel, amelyek szintén igényt tartanak Mosaburg-Zalavárra, saját szavuk is van Priwina székhelyére, amely szó Balaton tavunk névadója is egyben. A Balaton a Kis-Balatonban ered, Mosaburg-Zalavár-Blatnohrad (a német és a szláv szó jelentése egyaránt: Mocsárvár) tehát ott alakult ki, ahonnan a Balaton a vizét kapja: a Zala folyó alsó kanyarjánál, közvetlenül a Balaton-tóba való befolyás stratégiai ellenőrző pontján, nem messzi a római Castellumtól (Keszthely), amelynek régészeti emlékei Keszthely-

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

32 (2020/1–2)

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2021

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged

www.heh.hu

Folyóiratunk digitálisan elérhető:

http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_egyh=E1zt=F6rt=E9neti_v=E1zlatok.html

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Érszegi Géza,
Érszegi Márk Aurél, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Molnár Antal,
Mózessy Gergely, Rosdy Pál, Solymosi László, Somorjai Ádám, Szabó Csaba,
Szabó Ferenc, Tóth Tamás, Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;*

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ROMANIA: Nagy Mihály Zoltán;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

SCHWEININGER Péter	Egy dunántúli sváb jobbágyfaló – Szár – 18–19. századi egyházi lélekösszeírásainak kritikai vizsgálata <i>Critical Examination of the 18th and 19th Century Church Censuses of a Swabian Serf Village in Transdanubia</i>	5
SZITA Szabolcs	A budapesti Apostoli Nunciatúra életmentései a német megszállás idején <i>Rescuing Lives by the Apostolic Nunciature in Budapest</i>	27
NÉMETH László Imre	Apor Gábor kapcsolata 1956-os menekült művészekkel. Adatok Jánossy Ferenc és Szinte Gábor életrajzához <i>Gábor Apor's Relationship with 1956 Refugee Artists. Information for the Biographies of Ferenc Jánossy and Gábor Szinte</i>	92

FORRÁSOK – SOURCES

Dudás Róbert Gyula	Mindszenty József 1973-as és 1974-es észak-amerikai látogatásának napi programjai <i>József Mindszenty's Daily Schedule During the Visits In The North-America In 1973 And 1974</i>	101
--------------------	--	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

LEGEZA László	Prof. Dr. Török József pápai prelátus, egyháztörténész Bibliográfia	134 137
HALÁSZ Tibor Nivárd	„Aki tartós otthont épített”. Farkasfalvy Dénes dallasi apát <i>„Who built a lasting home – Abbot Denis Farkasfalvy</i>	159
SOMORJAI Ádám OSB	XII. Piusz pápa periódusának megnyitása felé. A vatikáni levéltárak tanulmányi napja	170

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

MIHALIK Béla Vilmos: <i>Papok, polgárok, konvertiták.</i> (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	174
CsÍKY Balázs: <i>Szerédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása.</i> (Ism. Somorjai Ádám OSB)	176
PETRÁS Éva: <i>Álarcok mögött, Nagy Töhötöm életei.</i> (Ism. Dudás Róbert Gyula)	179
Könyvek a zalavári (zalaapáti) bencés apátság millenniumára	182
FÜSSY Tamás: <i>A zalavári apátság története a legrégebbi időktől fogva napjainkig</i> <i>A zalavári (zalaapáti) Szent Adorján bencés apátság millenniuma 1019–2019</i> <i>Hets János Aurelián OSB naplója 1939–1945.</i> (Ism: Szerkesztőség)	
MOLNÁR Antal: <i>Magyar hódoltság, horvát hódoltság. Magyar és horvát katolikus</i> <i>egyházi intézmények az oszmán uralom alatt</i> (Ism.: Monok István)	186
SZŐKE Béla Miklós: <i>A Karoling-kor Pannóniában.</i> (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	189
BALOGH Margit: <i>Az Apát úr. Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi évei.</i> (Ism.: Adriányi Gábor)	192